

VÝVOJ ČESKÉHO JAZYKA

Seminární práce

Obsah

1.	Úvod	3
2.	Jazyky indoevropské a slovanské	3
	2.1 Jazyky indoevropské	4
	2.2 Jazyky slovanské	4
3.	Vývojová období českého jazyka	5
	3.1 Nejstarší období	5
	3.2 Rozvoj feudalismu	5
	3.3 Český jazyk ve 14. Století	6
	3.4 Období husitské	6
	3.5 Humanismus	7
	3.6 Baroko	7
	3.7 Obrození českého jazyka	8
	3.8 Moderní čeština	8
4.	Závěr	9
5.	Seznam použité literatury	10

1. Úvod

Český jazyk, stejně jako ostatní jazyky, se nevyvinul náhle, ale mění se neustále a velmi pomalu. Můžeme tedy v jednom období rozlišovat slova stará, zastaralá či úplně nová. Veškerá stádia vývoje se navzájem prolínají a ovlivňují. Pokud chceme pochopit současný český jazyk, a to jak vznikl, musíme se zaměřit nejen na jeho historický vývoj, ale i na vývoj společnosti.

V úvodní části své práce nastíním kořeny českého jazyka. Budu se zabývat vzájemnou příbuzností evropských a asijských jazyků, poukážu na jejich podobnost. Nakonec se zaměřím především na hláskové a tvarové znaky jazyků slovanských.

Vývoj českého jazyka je velice složitý a zdlouhavý proces. Jednotlivá období vývoje jsou závislá na rozvoji společnosti. Český národ prošel dlouhou cestu k samostatnosti a stejně je tomu i u jazyka. Chtěla bych popsat alespoň některé důležité změny českého jazyka od jeho nejstaršího období až do současnosti.

2. Jazyky indoevropské a slovanské

Evropské a asijské jazyky jsou si velmi blízké. Na základě podobnosti některých slov či slovotvorných prvků rozlišujeme tyto skupiny indoevropských jazyků:

1. indoíránské – sanskrt, prákrty, avesta, hindština, rómština, perština atd.
2. arménština – stará a nová
3. řečtina – stará a nová
4. balkánské – albánština atd.
5. italické – latina, oskičtina, umberština atd.
6. románské – francouzština, okcitanština, katalánština, španělština, portugalská, italština, rétorománské jazyky, rumunština, moldavština atd.
7. keltské – irština stará a nová, velština, bretonština atd.
8. germánské – gótská, angličtina, němčina, holandská, dánská, švédská, norština atd.

9. baltské – pruština, litevština, lotyšтина

10. slovanské – staroslověnština, bulharština, srbština, chorvatština, slovinština, čeština, slovenština, polština, ukrajinština, ruština, běloruština

11. anatolské – chetitština, luvijština atd.

12. tocharské – tocharština A a B¹

2. 1 Jazyky indoevropské

Jak již bylo řečeno, indoevropské jazyky mají podobná nejen slova, ale i slovtvorné prvky. Pokud bychom se zaměřili na vývoj některých slov, zjistili bychom, že i když dnes znějí v několika jazycích jinak, kdysi v historii vycházela ze stejného základu.

Jisté hlásky si v jednotlivých jazycích zcela pravidelně odpovídají; např. z rovnice čes. myš = lat. müs, čes. syn – staroind. sünuš vyplývá, že slovanské y odpovídá dlouhému ü jazyků ostatních. Ovšem společná slova a slovtvorné prvky nemusí být důkazem společného původu těchto jazyků, protože tyto prvky se poměrně lehko přejímají. Ale jsou i tu zřetelné shody v gramatické stavbě a zvláště v tvarosloví. Shodují se někdy celé skupiny tvarů, např. přivlastňovacích zájmen (srovn. čes. můj, tvůj, svůj – lat. meus, tuus, suus – něm. mein, dein, sein)²

2.2 Jazyky slovanské

Slovanské jazyky vyšly ze společného jazyka praslovanštiny, proto jsou si tolik podobné. Praslovanština provázela Slovany od rozpadu indoevropského společenství, až do doby vzniku samostatných slovanských kmenů. Toto období můžeme datovat od konce 3. tisíciletí před. n. l. do poslední třetiny 1. tisíciletí n. l., kdy docházelo k stěhování slovanských kmenů na místa dnešního výskytu.

Písenné důkazy o praslovanštině neexistují, ale její podoba byla odvozena z dochovaných památek nejstarších slovanských jazyků. Významně v tom byla nápomocna spisovná staroslověnština, kterou používali Konstantin a Metoděj v 9. století.

¹ Černý, J. *Malé dějiny lingvistiky*. s. 91

² Cuřín, F. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. s. 18

Nejdůležitější hláskové jevy společného jazyka praslovanského, kterých se dobíráme srovnáním, jsou tyto: ³jery; nosovky; přehláska o v e; palatalizace k, g, ch; palatalizace vlivem následujícího j; znaky mluvnického systému a slovní zásoba.

Po rozchodu slovanských kmenů na jejich dnešní území došlo k prohloubení nářečních rozdílů a začaly vznikat slovanské jazyky. Ty se dnes dělí na západní skupinu, východní a jižní. Do západní skupiny patří čeština, slovenština, polština a lužická srbština. Ruština, ukrajinština a běloruština náleží k východní skupině. A k jižní počítáme bulharštinu, makedonštinu, slovinštinu a srbochorvatštinu.

3. Vývojová období českého jazyka

Vývoj českého jazyka můžeme zaznamenat od konce 1. tisíciletí až po současnost. Čeština se vyvinula z praslovanštiny, stejně jako ostatní slovanské jazyky.

3.1 Nejstarší období

Za nejstarší období českého jazyka považujeme konec 10. st. – pol. 12. st.. Z této doby nemáme žádné písemné památky. Spisovný jazyk byla latina a také staroslověnština. Některé památky již obsahují bohemismy např. Kyjevské listy, Pražské zlomky atd.

V 10. st. došlo k zániku a vokalizaci jerů, ke kontrakci skupin vokál + j + vokál (dobroje > dobré) a např. denazalizaci nosovek ę na ä. Nebylo dvojí mluvnické číslo, ale existoval ještě duál. Minulost se vyjadřovala aoristem, imperfektem, perfektem a předminulým plusquamperfektem. Budoucí čas se ještě tolik nepoužíval, převládal přítomný čas.

3.2 Rozvoj feudalismu

Rozvoj feudalismu spadá do období od pol. 12. st. do konce 13. st. V tomto období již datujeme první české písemné památky – glosy (české překlady slov a frází).

Jedny z nejstarších památek jsou bohemika v zakládací listině kapituly litoměřické z roku 1057. V ní se citují jména poplatků otchodné (za povolení odejít z panství), chomútné

³ Cuřín, F. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*.s.21

(poplatek z potahu), gostiné (platili cizí kupci), glava (poplatek jako trest za vraždu). Na počátku 13. století byly do listiny připsány dvě souvislé věty: Pael, dal gest ploscouih zemu Wlah dalgest dolas zemu bogu isuiatemu sceanu seduema dusnicoma boguceu a sedlatu. Dnešní přepis by byl tento: Pavel dal jest Ploškovicích zemu, Vlach dal jest Dolas zemu bohu i svatému Ščepánu se dvěma dušníkoma.⁴

K psaní textů byl použit tzv. primitivní pravopis, který používal latinské abecedy. Během 13. století se objevuje pravopis spřežkový. Jeho název vychází z toho, že některé hlásky nebyly v latině, a proto se začaly psát spojením více písmen např. š – ss.

3. 3 Český jazyk ve 14. století

Český jazyk se v tomto století stává literárním jazykem, proniká do mnoha literárních žánrů. Na konci tohoto období jsou již některé úřední dokumenty napsané česky.

Od počátku 14. století se již ustálilo používání spřežkového pravopisu. Zpočátku se píše, již zmíněným, starším spřežkovým pravopisem např. rz = ř, zz = s, i a y jsou zaměnitelné. Délka samohlásek se nevyznačuje. Starší spřežkový pravopis je ve 40. letech nahrazen tzv. mladším spřežkovým systémem, ten je v mnohém jednodušší, ale méně přesný. Polština stále používá spřežky jako sz, cz, rz = š, č, ř.

3. 4 Období husitské

V tomto období se čeština stává bojovým prostředkem husitského hnutí. Dochází ke značnému zlidovění a lidové prvky pronikají i do spisovného jazyka. Spisovný jazyk se stále více přibližuje jazyku mluvenému, což vede k postupnému vzniku jazyka národního.

V latinské rozpravě De orthographia bohemia podal Hus také návrh na zjednodušení pravopisu. Je to tzv. Pravopis diakritický (s rozlišovacími znaménky), podle něhož v podstatě píšeme podnes. Hus přijal latinské litery (i spřežku ch) v té podstatě jakou měly ve středověké výslovnosti (g před e, i = j, jinak = g); jen písmeno c má pouze platnost c (nikdy k). Pro hlásky, které v latinské abecedě nemají vlastní písmeno, navrhl užívat diakritického znaménka – tečky nad písmenem pro hlásku výslovností blízkou a čárky pro dlouhé samohlásky. Přes

⁴ Cuřín, F. *Vývoj spisovné češtiny*.s.19

svou důmyslnost a Husovu autoritu nepronikl tento pravopis ihned obecně, a pravopis spřežkový se ještě dlouho drží aspoň zčásti.⁵

Slovní zásoba byla v husitském období obohacena o výrazy spojené s husitským hnutím např. artikule, podobojí a také o vojenské názvosloví např. sudlice, ztracenci atd.

3.5 Humanismus

Humanismus zahrnuje 16. století a počátek stol. 17. Humanisté píšící česky pocházeli většinou z měšťanského prostředí a vědomě usilovali o takové propracování jazyka, aby se vyjadřovacími schopnostmi i slohovou vybroušeností vyrovnal humanistické latině.⁶

Po vynálezu knihtisku byl nejvíce používán pravopis bratrský (Jednota bratrská), který byl diakritický s několika spřežkami. Došlo ke zdokonalení interpunkce, začala se používat tečka, dvojtečka, otazník a vykřičník.

Pro potřeby tiskařů vycházejí první gramatiky. V češtině byly některé gramatické otázky zkoumány už v dřívějších dílech, avšak ještě tzv. Gramatika česká, kterou napsal v roce 1571 Jan Blahoslav, je neúplná. Za první skutečnou mluvnici češtiny se zpravidla považuje až dílo Vavřince Benedikta Nudožerského Dvě knihy o české gramatice 1603.⁷

Ve výslovnosti se dokončila diftongizace $y > ej$, $ú > ou$. Došlo ke změně $aj > ej$ (vajce > vejce). V morfologii bylo ukončeno rozlišení životných a neživotných mužských jmen. Vzorem spisovného jazyka se stal nový překlad Bible tzv. Bible kralická.

3.6 Baroko

Od 17. st. do druhé třetiny 18. století probíhala emigrace české nekatolické inteligence, vše bylo důsledkem bitvy na Bílé hoře. Došlo k celkové změně kulturního prostředí a to se podepsalo na ústupu spisovného jazyka z oblasti vědy, literatury i administrativy. Němčina se stala rovnoprávnou s češtinou.

⁵ **Cuřín, F.** *Vývoj českého jazyka a dialektologie*.s.109

⁶ **Cuřín, F.** *Vývoj českého jazyka a dialektologie*.s.111

⁷ **Černý, J.** *Malé dějiny lingvistiky*.s.61

Úroveň literatury výrazně poklesla. Na druhou stranu ale vznikala významná díla v zahraničí v okruhu české emigrace a také v domácím jezuitském prostředí. Jedním z vrcholů tvorby této doby jsou díla J. A. Komenského. Také se objevují obrany českého jazyka např. Obrana jazyka slovanského do Bohuslava Balbína.

Změny hláskosloví, tvarosloví i pravopisu byly víceméně dovršeny v předchozím období. Dochází k pronikání germanismů do češtiny.

3.7 Obrození českého jazyka

Národní obrození věnovalo zvýšenou pozornost spisovnému jazyku jako jazyku celého národa. Ukazovala se potřeba upevnit, kodifikovat a obohatit spisovný jazyk a vytvořit z něho zase nástroj české kultury, literatury a vědy. Počáteční období obrozenecké jazykově navazovalo na období pobělohorské, ale tento rozkolísaný a chudý jazyk nemohl stačit novým potřebám. Proto pro další vývoj jazyka i národa mělo velký význam úsilí vědců o poznání a stanovení mluvnických zákonitostí českého jazyka a o podstatné obohacení jeho slovní zásoby.⁸

Nejdůležitější postavení získala gramatika Josefa Dobrovského, která vyšla roku 1809. Dobrovský zavedl analogickou opravu odstranění y po s, z a c podle analogie (hadi – kosi, hady – kosity),rozdělil slovesa do tříd, zpřesnil tvary přechodníků. Také se objevují snahy o odstranění germanismů v češtině. Důležitou postavou této doby byl také Josef Jungmann, který vydal pětidílný Slovník česko - německý (1830 – 1835). Významný je také rok 1843, kdy Šafařík vymyslel tzv. opravu skladnou – např. hláska j se začala označovat skutečně písmenem j místo staršího g (geho-jeho) atd.

3.8 Moderní čeština

Nové období spisovné češtiny začalo již v době obrozenecké. Od 40. let 19.st. již nebyla spisovná čeština záležitostí úzké vrstvy inteligence. S těmito poměry se musela vyrovnat literatura krásná a zvláště pak žurnalistika. Spisovné projevy ustupovaly od starší syntakticky složité a slovníkově svými archaismy nebo četnými novotvary někdy těžko

⁸ Cuřín, F. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*.s. 120

srozumitelné řeči a přibližovaly se jazyku lidovému. Bylo to vidět již na konci obrození u Tyla, Němcové a Havlíčka.⁹

V roce 1902 Jan Gebauer ustálil spisovnou normu českého jazyka vydáním prvních Pravidel českého pravopisu. Roku 1926 byl založen Pražský lingvistický kroužek – V. Mathesius, B. Havránek a M. Weingart. Po 2. Sv. válce se o zdokonalování jazykové kultury stará Ústav pro jazyk český (dnes AVČR – Akademie věd ČR). Mezi důležité jazykovědce patří např. F. Daneš, M. Grepl, V. Šmilauer atd. Současné odborné časopisy jsou Slova a slovesnost, Listy filosofické, Český jazyk a literatura.

Ve 20. st. do spisovného jazyka postupně pronikaly prvky mluveného jazyka (zejména obecná čeština). Postupem doby byl počestřován i pravopis cizích slov s přihlédnutím k fonetické stránce. Společenské změny po 2. sv. válce vedly k postupnému sjednocování nářečí a vlivem médií se od 2.pol. 20.st. šíří obecná čeština i do oblastí, kde byla dříve nemyslitelná.

Závěr

Český národ ušel dlouhou cestu, a ne vždy byla jeho situace jednoduchá. Několikrát byla jeho existence narušena či ohrožena. Přesto si budoval svůj jazyk, o který musel několikrát bojovat. Nakonec došlo k vytvoření spisovného českého jazyka, jenž si rozhodně zasluhuje úctu pro svoji vysokou úroveň.

V dnešní době se může zdát, že dochází k jeho úpadku. V oficiálních projevech jsou často nahrazeny prvky spisovné češtiny hovorovými či nespisovnými. Spisovnost pro většinu lidí není již tak důležitá jako dříve.

Záleží na každém, jak k této situaci bude přistupovat. Ale je důležité si uvědomit, že každá doba přináší změnu, pokrok. A prozatím v každém období se český jazyk či jeho tvůrci o něco obohatili, i když to tak zpočátku nevypadalo.

⁹ **Cuřín, F.** *Vývoj spisovné češtiny*.s.100

Seznam použité literatury

- 1) Cuřín, F.: Vývoj spisovné češtiny. Státní pedagogické nakl. Praha, 1985
- 2) Cuřín, F., Koudelka, B.: Vývoj českého jazyka a dialektologie. Státní pedagogické nakl. Praha, 1971
- 3) Černý, J.: Malé dějiny lingvistiky. Portál. Praha, 2005. ISBN 80-7178-908-9
- 4) Karlík, P., Pleskalová, J.: Encyklopedický slovník češtiny. Nakl. Lidové noviny. Praha, 2002. ISBN 80-7106-484-X